

BESCHRIJVING VAN EEN ROMEINSE KELDER UIT RUMST

Inleiding

Rumst is reeds lang gekend in archeologische kringen door vondsten uit de ijzertijd en de Romeinse periode.(1) Door contacten met de geschiedkundige kring "Rumesta" startte de Archeologische Vereniging Oud Mechelen in april 1987 een onderzoek op een perceel aan het Molenveld (sectie D n° 3lu). Onder de dreiging van een nakende verkaveling en omwille van de positieve resultaten van ons onderzoek, werd besloten tot een noodopgraving over te gaan.

Ondanks de invloed die de eisen der eigenaars en bouwondernemers op het verloop van ons onderzoek had, kon toch al 380 m² worden onderzocht. Hierdoor kwamen sporen uit het laat mesolithicum, het laat neolithicum, de vroege ijzertijd en de Romeinse periode aan het licht. Het site ligt op een zandige verhevenheid aan de samenvloeiing van Dijle en Nete in de Rupel. De huidige stand van het onderzoek laat ons toe de Romeinse occupatie te laten verlopen vanaf de tweede helft van de eerste eeuw n.Chr. tot in de derde eeuw. Resten van metaalbewerking en een pottenbakkersoven wijzen erop dat we ons in een artisanale zone bevinden. Hierbij sluiten waarschijnlijk de muntgietsvormpjes aan die we in de opvulling van een houten kelder aantreffen. Hierna volgt dan in een eerste deel de beschrijving van de kelder. In het tweede deel geven we de studie van de muntgietsvormpjes die we in de keldervulling aantreffen.

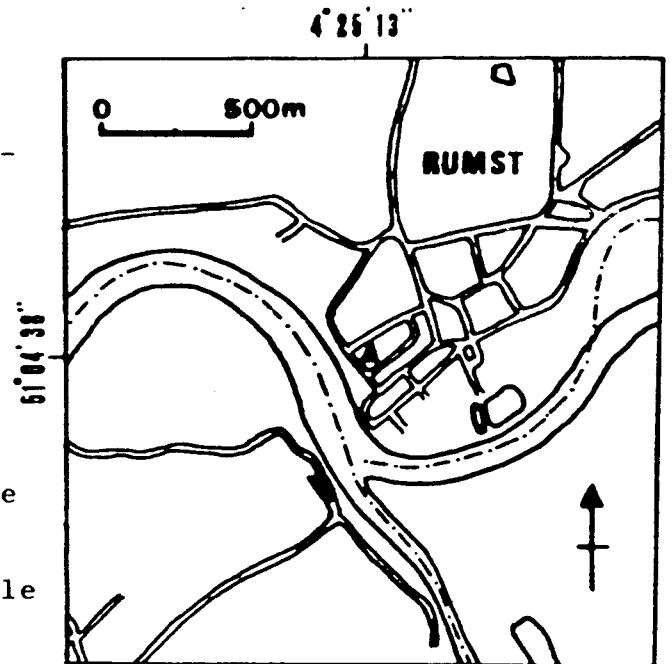
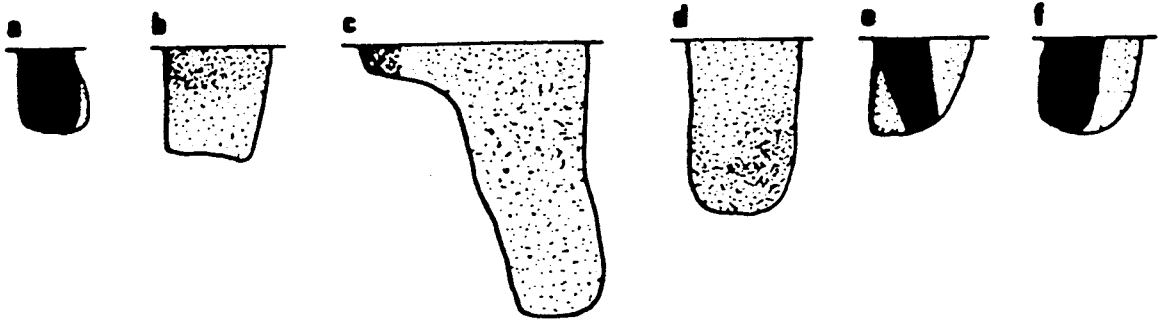
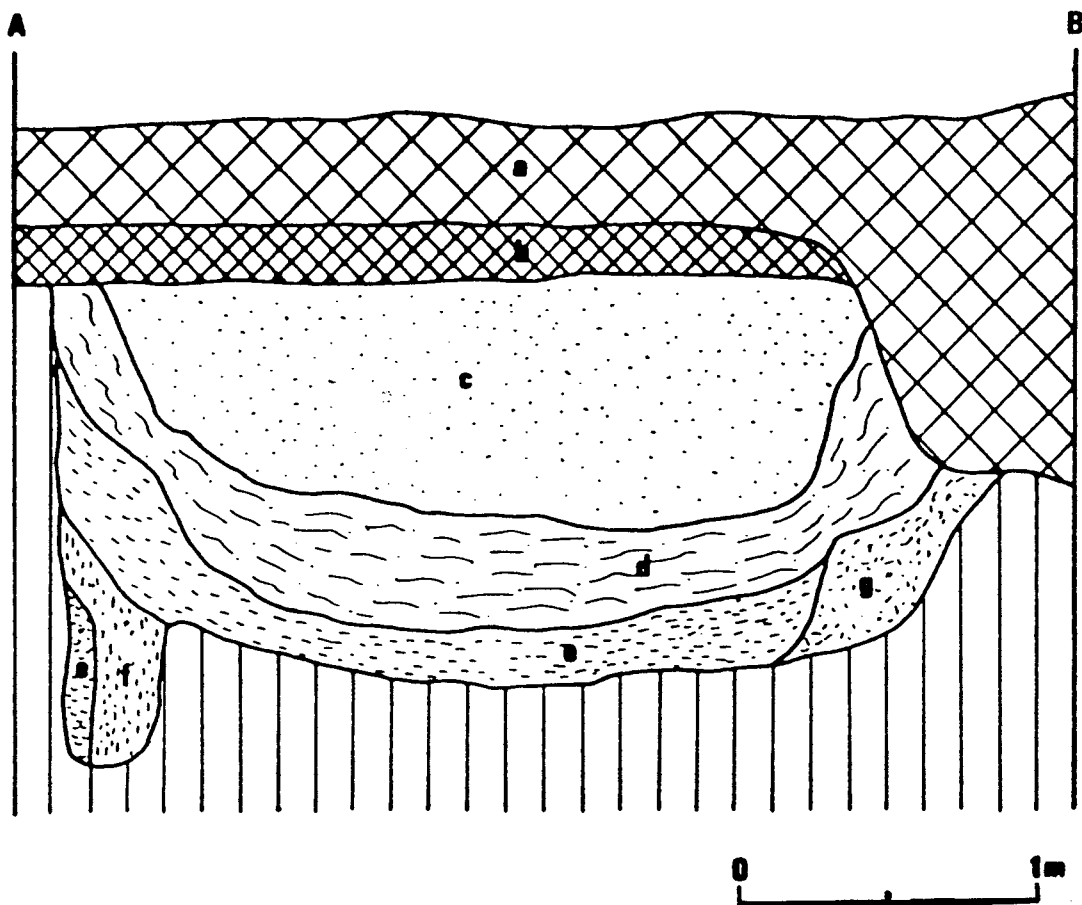

Fig.1 : situatiekaart (▲)

De doorsnede A-B doorheen de vulling van de kelder laat ons toe de samenstelling ervan te belichten: onder de bouwvoor (a) en de verstoorde laag (b) bevindt zich een oranjegele zandlaag (c) die als nivellering van de ingestorte kelder mag beschouwd worden. Laag d bestaat uit grijszwart tot zwart, vetzig zand met bovenaan, net onder laag c, talrijke verbrande dakpanfragmenten. Over heel deze laag troffen we veel houtskoolfragmenten en nagels aan. De onderliggende laag e heeft dezelfde samenstelling als laag d, maar bevatte bijna geen dakpanfragmenten en was donkergrijs van kleur. Laag f bestaat uit egaal witgrijs zand en laag g uit geel tot lichtgrijs zand.

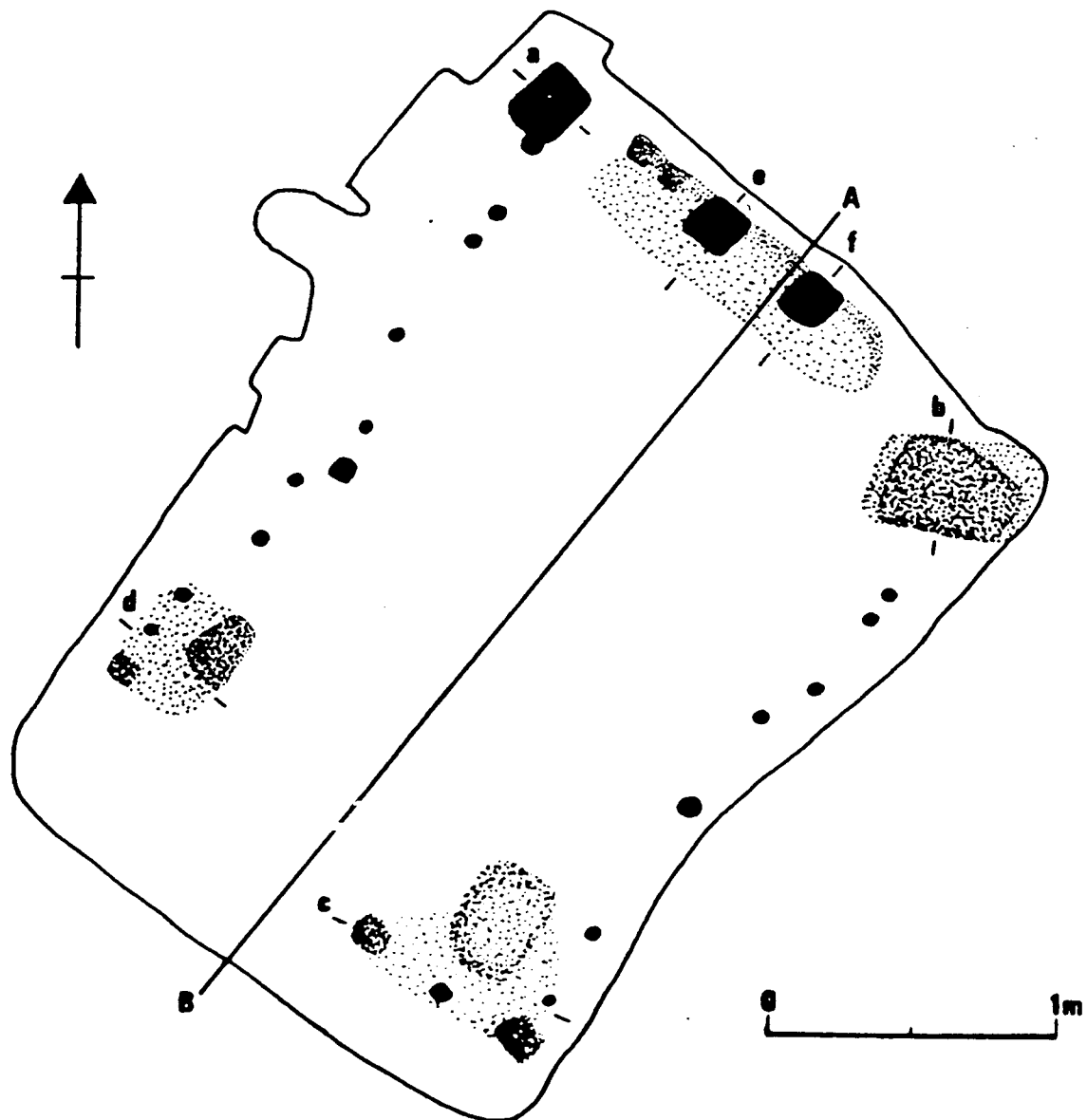
De muntgietvormen bevonden zich samen met het bronzen gietkeltje (87RU229.165) en het koperplaatje (87RU229.164) in de westhoek van de kelder, onderaan laag d.

Beschrijving van de kelder

In het zand werd een rechthoekige kuil van 2.50 op 1.70 m uitgegraven. De bodem bevond zich op -224, wat met een bewaarde diepte van 1.20 m t.o.v. de onderzijde van de bouwvoor.

In het grondplan zijn de vier hoekpalen (a,b,c,d) herkenbaar waarvan de palen in de ZW-zijde duidelijk dieper waren ingeplant. Beide lengtezijden werden langs de wand afgeboord door een rij van paaltjes van gemiddeld 4 cm doormeter. Hiervan waren de twee centrale paaltjes echter iets dikker: nl. 7 cm. In de NO-zijde bevindt zich een greppel waarin twee vierkante paaltjes waren geplaatst.

W. Sevenants

DE ROMEINSE MUNTGIETVORMPJES VAN RUMST

De 16 gietvormpjes uit Rumst zijn allen uit klei vervaardigd. Ze zijn donkergrijs, maar in de breuk vertonen ze een lichter grijze kleur. Hun diameter is vrijwel gelijk en meet 2.5 cm. Al de gietvormpjes vertonen afdrukken van Romeinse denarii. 12 kleischijfjes werden aan beide zijden gebruikt, 3 stuks vertonen een indruk aan slechts één zijde en 1 is sterk beschadigd. De munten die gebruikt werden voor de fabricatie van deze vormpjes dateren van Septimius Severus (21 indrukken) tot Maximinus Thrax (3 indrukken); de vroegste munt dateert van 194 n.Chr., de meest recente van 236 n.Chr.

Samen met deze gietvormpjes werden een plaatje in koperblik (87 RU 229.164) en een bronzen gietkegeltje (?) (87 RU 229.165) aangetroffen. In dezelfde opvulling van de kelder werd eveneens een zilveren denarius van Septimius Severus (87 RU 234.1) gevonden.

Beschrijving van de gietvormpjes

Al de afdrukken stammen van denarii gemunt in Rome. De vormpjes worden individueel beschreven; de a-zijden komt steeds overeen met de concave zijde van de kleischijf, de b-zijde met de convexe.

1. 87 RU 229.186

a. SEVPERT-AVGIM , gelauwerd hoofd van Septimius Severus naar rechts

b. PMTRP-II-COSIIPP, Jupiter gezeten naar links, Victoria in de rechterhand, een scepter in de linkerhand.

zelfde munt als 2,b.

2. 87 RU 229.187

a. MAVRANTON- , gebaarde, gedrapeerde buste van Caracalla, gezien van achter, naar rechts.

zelfde munt als 5,a en 6,a.

b. zelfde als 1,b (zelfde munt)

3. 87 RU 229.188

a. IVLIA-AVGVSTA, gedrapeerde buste van Julia Domna naar rechts. Zelfde munt als 4,a en 14 a.

- b. FIDESP-V-BLICA, Fides staand naar rechts, een mand in de linkerhand en een korenaar in de rechter.
Zelfde munt als 4,b.
- 4. 87 RU 229.189
 - a. Idel als 3,a en 14,a (zelfde munt).
 - b. Idem als 3,b (zelfde munt).
- 5. 87 RU 229.190
 - a. MAVRANTON - AESPONTIF, idem als 2,a en 5,a (zelfde munt)
 - b. MVNIFICENTIAAV , olifant stappend naar rechts.
- 6. 87 RU 229.191
 - a. MAVRANTON - CAESPONTIF, idem als 2,a en 5,a (zelfde munt)
 - b. ADVENTVIAVGFELISSIMO, keizer te paard naar rechts.
- 7. 87 RU 229.192
 - a. SEVERVS VSAVG, gelauwerd hoofd van Septimius Severus naar rechts.
 - b. TRP , sporen van een legerstandaard, aangeraakt of vastgehouden door een persoon (alleen een arm een een deel van het lichaam zichtbaar).
- 8. 87 RU 229.193
 - a. SEPSEVPERT , gelauwerd hoofd van Septimius Severus naar rechts.
 - b. PROVIDE - NTIAAVG, Providentia staande naar links, houdt staf boven globe in rechterhand en hoorn des overvloeds in linkerhand.
- 9. 87 RU 229.194
 - a. LSE AVGIMPIII, gelauwerd (?) hoofd van Septimius Severus naar rechts.
 - b. -T , Vesta gezeten naar links met palladium in haar rechter- en scepter in haar linkerhand.
zelfde munt als 15,b.
- 10. 87 RU 229.195
 - a. IMPALEXANDERPIVSAVG, gelauwerd, gedrapeerd en gepantserde buste van Severus Alexander naar rechts.
 - b. PMTRPII - COSII , Minerva staand naar links met speer en schild.

11. 87 RU 229.196
 - a. L SEVPERT - AVGIMPVIII, gelauwerd hoofd van Septimius Severus naar rechts.
 - b. SPE - SPVBUBLICA, Spes stappend naar links met een bloem in de rechterhand en gewad in de linker. zelfde munt als 12,b.
12. 87 RU 229.197 in twee delen
 - a. IMPMAXIM / NVSPIVSAVG, gelauwerd, gedrapeerd en gepantserde buste, gezien van achter, naar rechts.
 - b. PE - S , sporen van een bloem vastgehouden door Spes. Zelfde munt als 11,b.
13. 87 RU 229.198 fragment
 - a. IMPMA AVG, idem als 12,a (zelfde munt).
 - b. afgebroken.
14. 87 RU 229.199
 - a. Idem als 3,a en 4,a (zelfde munt).
 - b. Vlak, zonder afdruk.
15. 87 RU 229.200
 - a. Vlak, zonder afdruk.
 - b. ES - T , idem als 9,b (zelfde munt).
16. 87 RU 229.201
 - a. Vlak, zonder afdruk.
 - b. LIBERALITASAVGGV, Liberalitas staande naar links met plankje in de rechterhand en hoorn des overvloeds in de linkerarm.

De volgende afdrukken maakten waarschijnlijk één enkele munt uit:

Gietvorm	Keizer	Type	RIC	BMC	Hill	Datering
9a + 1b,2b	Sept.Sev.	Jupiter	34	69	87	194
8a + 10b	id.	Minerva	49	76	117	194
11a + 6b	id.	Keizer te paard	74	151	232	196
1a + 5b	id.	Olifant	82 of 100	169 of 224	262 of 274	197
7a + 16b	id.	Liberalitas	277	347	695	205

Gietvorm	Keizer	Type	RIC	BMC	Hill	Datering
3a,4a,14a + 9b,15b	id. voor Jul.Domna	Vesta	582	p.168 94	187	195
2a,5a,6a + 3b,4b	id. voor Caracalla	Fides	8	p.54	321	198
10a + 11b, 12b	Severus Alexander	Spes	254	898	-	232
12a,13a + 8b	Maximinus Thrax	Providentia	13	88	-	236
7b	<u>onidentificeerbaar</u> maar kon vergeleken worden met de Fides en twee standaarden op de keerzijde van een denarius van Caracalla geslagen in 215 (cfr. BMC pl. 71,5)					

Het is vrij duidelijk dat deze 16 gietvormpjes de afval vormen van een vakman die gegoten munten vervaardigde. Gelijkaardige werkplaatsen werden over alle delen van het Romeinse Rijk teruggevonden en zijn tegenwoordig niet zeldzaam. Duzenden kleien gietvormpjes werden opgegraven in Egypte (2) en in een uitstekende en goed gedocumenteerde studie somt Dr. J.Lallemand 88 plaatsen op in Europa - soms met meer dan één vondst - waar gietvormen werden gevonden.(3). Daar België maar een klein deel vormt van het Romeins Imperium is het misschien niet verwonderlijk dat tot nu toe nog maar twee andere Belgische vindplaatsen gekend zijn.

Een loden vorm bestaande uit twee platen, een voor de voorzijden een een voor de keerzijden, is gevonden te Attert (provincie Luxemburg) in 1898. De 44 afdrucken stamden allen van éénzelfde denarius van Nero (54-68 n.Chr.) (4).

De belangrijkste vindplaats is echter Saint-Mard, eveneens gelegen in Luxenburg (5). Deze omvat 699 kleigietvormpjes en verschillende fragmenten, daterend van Vespasianus tot Maximinus Thrax of Gordianus III (235 of 239 n.Chr.). Alleen 8 vormpjes hadden een afdruk aan beide zijden. De Saint-Mard vondst is vrij merkwaardig daar deze niet alleen denarii en antoniniani voortbracht, maar hoofdzakelijk sestertii, dupondii en asses.

In Rumst werden alleen denarii vervaardigd.

Het produceren van klivormpjes kan geen moeilijke opdracht geweest zijn en de techniek is wel gekend (6).

De persoon in kwestie begon met het maken van de kleitabletjes en gebruikte een hol buisje om vormpjes van dezelfde grootte uit te snijden en zo een kleistapeltje te vormen. Een munt werd tussen twee tabletjes gedrukt. Hierop werd de holle buis geplaatst. Door te duwen werd de klei in het buisje geduwd. Daarna werd de volgende kleischijf, met een munt erop, in het buisje geduwd. Dit werd herhaald tot men een stapeltje had van kleitabletjes en munten. Alvorens de vormpjes uit het buisje te verwijderen, werden ze aangeklopt. Deze methode verklaart: 1. het voorkomen van éézijdig en tweezijdig bedrukte tabletten,

2. waarom de kleivormpjes niet vlak zijn, maar een concave en convexe zijde vertonen.

Soms werd een diehoekig gietgleufje in de klei gesneden vooraleer de munten werden verwijderd; maar in Rumst heeft de maker verschillende gaatjes gemaakt, voor elk te gieten denarius één. De munten werden voor het bakken verwijderd en dit gebeurde niet, alleszins te Rumst, door het lossnijden van de klei zoals de onregelmatige convexe en concave randen van de vormpjes ons vertellen. Het lijkt alsof het scheiden van de tabletten vrij gemakkelijk ging, misschien waren de tabletjes met iets (olie) behandeld dat het samenplakken voorkwam.

Omdat van de denarius van Julia Domna en Caracalla 3 afdraken werden teruggevonden, kunnen we veronderstellen dat onze vormpjes van tenminste 3 kleistapeltjes afstammen.

In welk soort metaal werden de munten gegoten? Deze vraag is niet gemakkelijk op te lossen. De gietkegel die naast de gietvormpjes werd gevonden lijkt van een koperlegering; als dit waar is, dan werden de munten van Rumst vermoedelijk in hetzelfde metaal gegoten. Maria Alföldi in haar bespreking van de beroemde gietvormen van Pachten, besluit dat de meeste gegoten denarii gegoten werden in brons i.p.v. zilver. Ze oppert dat deze producten niet als copïes van zilveren dena-

rii maar als bronzen wisselgeld (7). Deze hypothese is niet algemeen aanvaard (8) daar men niet verwacht dat zulke lage waarden voorkomen in een periode waar sestertii de asses en dupondii overtreffen in de circulatie (1 sestertius = 2 dupondii = 4 asses).

Vermoedelijk werden de gegoten bronzen denarii verzilverd; een mooi voorbeeld van een verzilverde brons-denarius van Severus Alexander werd gevonden in de muntschat van Goeblingen (9).

Natuurlijk werden andere metalen ook gebruikt; er zijn voorbeelden van gegoten munten in tin (10), tin-brons (11), zilver-tin en "wit metaal" (12). (cfr. appendix)

En nu de laatste en misschien de belangrijkste vraag. Wanneer en waarom werden deze gietvormen gemaakt?

In de volgende discussie zullen we alleen met de Europese vondsten werken zoals ze opgesomd werden door J.Lallemand. Alleen kleivormpjes van denarii en antoniniani werden in aanmerking genomen; dus vormpjes met afdrukken van bronzen munten, na 294 n.Chr.-munten en loden vormen werden uitgesloten. Laat ons eerst de feiten onder de loupe nemen.

In tabel 1 werden de vondsten geclassificeerd volgens de meest recente vorm.

Keizers	regering	Aantal
Hadrianus	117-138	X
Antoninus Pius	138-161	
M.Aurelius	161-180	
Commodus	180-192	
Sept.Sev. & Caracalla	193-217	XXXXXXXX
Macrinus & Elagabal	217-222	XXXXXXXX
Sev.Alexander	222-235	XXXXXXXXXXXXXXXXXX
Maximinus	235-238	XXXXXXXX
Gordianus I - Balbinus	238	
Gordianus III	238-244	X
Philippus	244-249	XX

Keizers	regering	Aantal
Decius	249-251	
Gallus	251-253	
Valerianus - Gallienus	253-260	
Gallienus	260-268	
Gallische Rijk	260-274	XXXXX

X = 1 depot

Tabel 1 : Vondstcomplexen van kleigietvormen voor zilvermunten in Europa. De vondsten van slechts één vormpje werden uitgesloten.

Keizer	Regering	aantal vondsten X 1000 regeringslengte
Sept. Sev. § Caracalla	24 jaar	333
Macrinus § Elagabal	5	1400
Severus Alexander	13	1230
Maximinus	3,2	2500
Gordianus III	5,8	172
Philippus	5,6	357

Tabel 2 : Op basis van tabel 1 maar rekening gehouden met de lengte van de regering.

Wanneer we deze vondsten juist willen interpreteren, moeten we blijven rekening houden met het feit dat de laatst gekende afdruk van elke vondst ons enkel een terminus post quem levert want:

1. we beschikken zelden over de volledige reeks van gietvormen.
2. denarii geslagen na 238 (Maximinus Thrax) zijn vrij zeldzaam omdat van dan af deze waarde vervangen werd door de antoninianus als voornaamste zilvermunt.

De vondst eindigend met Hadrianus is duidelijk van een andere aard. Dit wordt aangetoond wanneer we het uitzicht van deze vergelijken met de derde eeuwse vormpjes (14). Alhoewel het lijkt alsof de productie van kleivormen (en van het gieten natuurlijk) start onder Septimius Severus, lijkt het me toch duidelijk dat de complexen eindigend met Maximinus Thrax (235-238) in de meerderheid zijn, vooral gezien de lengte van zijn regering. Deze depots en vermoedelijk ook deze eindigend onder Severus Alexander (222-235) waren bedoeld voor de productie van denarii (zelden wordt een antoninianusvormpje gevonden in een depot eindigend vóór Gordianus III) en kan verbonden worden met de groeiende vraag naar denarii die volgde op de stopzetting van de denariusmuntslag in 238 of (en) de demonetisatie van oude denarii in 250 onder Trajan Decius.

Deze oudere denarii moeten zeer aantrekkelijke munten zijn geweest, in het bijzonder rond 250 wanneer een muntschaarste begon (16). Op dat ogenblik werd de onderlinge waarde tussen goud- en zilvermunten verlaten en het zilveragehalte daalde dramatisch. De intrinsieke waarde van denarii was veel hoger dan deze van de gelijktijdige antoniniani. Denarii van Maximinus (235-238) bevatten nog 46% zilver, deze van Septimius Severus 55 tot 66%. Antoniniani van Gallus (251-253) daarentegen hadden een zilveragehalte van slechts 36% (16). Dus is het niet verwonderlijk dat denarii nog verzameld werden in de tweede helft van de derde eeuw.

Daar in het Romeinse Rijk de officiële munten nooit gegoten werden, moeten de gegoten munten gemaakt zijn om de verzamelaar te misleiden of om de locale markt met wisselgeld te voorzien.

Met zulk een hoge intrinsieke waarde moet het onmogelijk geweest zijn om de denarii in omloop te houden. Locale metaalbewerkers kunnen dan deze lage denarii gemaakt hebben om in wisselgeld te voorzien (half-antoniniani). Omdat deze niet van edelmetaal waren, kan dit hen in omloop hebben gehouden. Daar ze gemakkelijk herkenbaar waren, zal geen

verzamelaar ze gewild hebben. Ik verkies deze laatste hypothese. Dus de metaalbewerker uit Rumst maakte waarschijnlijk geen echte vervalsingen. Het lijkt erop dat dit gebruik toegelaten werd door de locale autoriteiten. Het is inderdaad eigenaardig, zoals H.Drescher opmerkt (17), dat zoveel muntgietvormen over heel Europa werden teruggevonden en dat gietvormen voor andere voorwerpen zoals fibulae, sleutels en gespen zeldzaam zijn. Temeer daar het voor een vervalser zeer eenvoudig moet geweest zijn om de vormpjes te vernietigen (18).

J. van Hees - S. Scheers

ROMEINSE EN MIDDELEEUWSE MUNTEN GEVONDEN TE RUMST.

Opgraven in een dorp wekt steeds de belangstelling en de nieuwsgierigheid op van een groot deel van haar inwoners. Zo ook tijdens onze campagne van 1987-88 te Rumst waar een aantal mensen niet alleen hun spontane medewerking verleenden, maar ons ook op de hoogte stelden van een paar vroegere vondsten. Zo kwamen we op het spoor van Romeinse en middeleeuwse munten die per toeval in en rond Rumst waren gevonden. (1)

Romeinse munten :

-) Vespasianus - vermoedelijk as geslagen te Lugdunum
Vz.: IMP CAES VESPASIAN AVG Gelauwerd hoofd r.
Kz.: Staand gedrapeerd personage l.
Te zeer afgesleten.
herkomst: gevonden bij de bouw van het Volkshuis in de
Molenbergstraat.
-) Trajanus - sestertius - 22,89 g - geslagen te Rome,
104 - 111 (?)
Vz.: IMP[Gelauwerde buste van de keizer r.
Kz.: Pax staande, in de l.arm de hoorn des overvloeds
in de uitgestrekte r.hand een tak, met het r.been
een Daciër vertrappend; links en rechts S - C.
BMC, III, n° 800 - 803 (?).
Coll. de Loene.
-) Hadrianus - as - Rome
Vz.: [HADRIANUS AVG COS III PP] Gelauwerd hoofd r.
Kz.: SALUS AVG Salus staande l. voedt uit een patera
in de rechterhand een slang gekronkeld rond een
altaar; verticale speer in de linkerhand;
l. en r. S - C.
BMC, III, p.476, n°1558 (sestertius; de as met dit type
is hier afwezig)
herkomst: Volkshuis, Molenbergstraat.

(1) Met dank aan Prof. Dr. S.Scheers voor de identificaties.

-) Antoninus Pius - sestertius - Rome - 140-143/144
Vz.: ANTONINUS AVGV - STVS PIVS Gelauwerde buste r.
Kz.: PROVIDENTIAE DEORUM Bliksem, gevleugeld, verti-
caal geplaatst, links en rechts S - C.
BMC, IV, p. 203-204, n°1266-1271, pl.29,1.
herkomst: gevonden tijdens baggerwerken in de Nete
Coll. Frans.
-) Antoninus Pius -
Vz.: Hoofd r.
Kz.: onleesbaar
sterk afgesleten
herkomst: baggerwerken, Nete
Coll. Frans.

Middeleeuwse munten :

-) Filips II - korte - koper - geslagen tussen 1557-1567 -
1,06 g
Vz.: PHS.[D.G.HISP.R.D.]B. Gekroonde buste van Filips II r.
Kz.: Kruis omgeven door 4 vuurijzers, een genster in elk
kwartier; het geheel in een lauwerkrans.
atelier: geen aanwijzing, vermoedelijk Antwerpen of
Maastricht.
sterk afgesleten exemplaar
Van Gelder-Hoc, n°229
De Witte, n°748-754.
Coll. Michiels
-) Albrecht en Isabella - oord - koper - zonder datum
(geslagen tussen 1612 en 1616) - Maastricht(Brabant)
2.85 g.
Vz.: ALBERTVS.ET.ELISA[]IA (atelierteken onleesbaar)
Gekroond schild van de aartshertogen.
Kz.: (ster) ARCHIDVCES.AVGST.DVC[]B[]ET.B Vuurijzer
gekroond, tussen de schildjes van Oostenrijk, oud-
Bourgondië en Brabant.
Van Gelder - Hoc, n°296-2.

-) Louis XIV - Frankrijk - six deniers dites "dardennes",
geslagen te Dardennes, gemeente Revest (Var.). Edict
van 16 octobre 1709. Productie tussen 1710 en 1712, ge-
stopt op 30 april 1712 - officieel gewicht 6,118 g -
koper - 5,93 g.
Vz.: LOUIS.XIII.ROY.DE.FRANCE.ET.DE.NAV. Drie dubbele
L, gekroond, geplaatst in een driehoek; een lelie
in de hoeken; in het hart, &
Kz.: SIX.DENIERS.DE.FRANCE.1711. Bloemenkruis.
V.Gadoury, Monnaies royales françaises 1610-1792,
Monte-Carlo, 1981, n°85.
-) Maria-Theresia - double liard - 1757 - koper - geslagen
te Brussel voor Luxemburg - 6.41 g
Vz.: M.T.D.G.R.JMP.G.H.B.REG.A.A.D.LVX
Buste van Maria-Theresia r.
Kz.: AD/V SVM/DVCATVS/LVXEM./1757/(engelkopje) in
eikenfrans.
Weiller 235b.
-) Louis XVI - Frankrijk - $\frac{1}{2}$ sol geslagen volgens de or-
donnantie van 23 mei 1774 - koper - geslagen tussen
1777 en 1791 - 5.15 g.
Vz.: LVDOV.XVI.D.GRATIA Gelauwerd hoofd 1. (onder,
onzeker symbool van directeur van de Munt)
Kz.: FRANCIAE ET NAVARRAE REX Gekroond schild.
(De datum boven is onleesbaar, evenals de atelier-
letter onderaan).
Gadoury, n°349.